

Trender i handikappolitikens omvärld

HANDISAM

Handisam, Myndigheten för handikappolitisk samordning, 2009

Titel: Trender i handikappolitikens omvärld

Handisam Serie A 2010:1 (diarienummer 2010/0001)

Utredare: Anna Dahlberg och Brita Törnell

Rapporten finns att ladda ner från Handisams webbplats www.handisam.se. Alternativa format kan beställas från Handisam.

Postadress: Handisam, Arenavägen 63, 121 77 Johanneshov

E-post: info@handisam.se

Fax: 08-600 84 99

Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning och bakgrund	5
Syfte	5
Frågeställning	5
Tidsperspektiv	5
Metod	6
Förutsättningar och avgränsningar	6
Trendbeskrivningar	8
Trend 1: Ökade internationella juridiska krav	9
Trend 2: Ökad konkurrens om befintliga resurser	12
Trend 3: Ökad IT-användning i vardagen	14
Trend 4: Fler och nya digitala arenor för möten och kommunikation.....	17
Trend 5: Större andel äldre	20
Trend 6: Ökat resande	22
Trend 7: Mer flexibel arbetsmarknad	24
Trend 8: Ökad privatisering	27
Trend 9: Ökad differentiering i skolan	29
Utmaningarna	33
Avslutning	35
Referenser	36

Sammanfattning

Utvecklingen som sker i vår omvärld påverkar också den handikappolitiska utvecklingen. Därför är det viktigt att göra analyser om hur omvärlden påverkar handikappolitiken. I denna omvärldsanalys ställer vi följande fråga: *Vilka trender påverkar förutsättningarna för den svenska handikappolitiken under de närmaste fem till tio åren?*

Vi lyfter fram nio omvärldstrender:

- Ökade internationella juridiska krav
- Ökad konkurrens om offentliga resurser
- Ökad IT-användning i vardagen
- Fler och nya digitala arenor för möten och kommunikation
- Större andel äldre
- Ökat resande
- Mer flexibel arbetsmarknad
- Ökad privatisering
- Ökad differentiering i skolan

Konsekvenserna av dessa trender är både positiva och negativa. Vi kan bland annat se att teknikens utveckling kan skapa ökade möjligheter till delaktighet och självständighet. Men vi ser också att den flexibla arbetsmarknaden kan riskera att stänga ute personer med funktionsnedsättning.

Utmaningarna för framtidens handikappolitik är många. År 2010 är ett passande år att ta sig an dessa utmaningar med förnyad kraft.

Inledning och bakgrund

Arbetet med att skapa full delaktighet och jämlikhet för alla med funktionsnedsättning omfattar hela samhället. Utvecklingen som sker i vår omvärld påverkar också den handikappolitiska utvecklingen. Därför är det viktigt att göra denna omvärldsanalys.

Sverige har nyligen antagit FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionen täcker på ett tydligt sätt in hela samhället. Detta visar att omvärldsbevakningen blivit ännu viktigare när vi identifierar de utmaningar som finns inför framtiden.

År 2010 löper dessutom den nuvarande nationella handlingsplanen för handikappolitiken ut, vilket är ytterligare en anledning för oss att spana ut i omvärlden för att skaffa oss en uppfattning om vilka frågor den svenska handikappolitiken behöver hantera under de närmaste fem till tio åren.

Denna omvärldsanalys är ett bland flera underlag till en utveckling av handikappolitiken efter år 2010.

Syfte

Syftet med denna omvärldsanalys är att skapa ett underlag för arbetet med den svenska handikappolitiken i fem till tio år framåt.

Frågeställning

Vi har haft denna frågeställning för omvärldsanalysen:

Vilka trender påverkar förutsättningarna för den svenska handikappolitiken under de närmaste fem till tio åren?

Vi har identifierat omvärldstrender, konsekvenserna av dessa trender och utmaningar som varje trend leder till.

Tidsperspektiv

År 2008 gjorde Handisam en omvärldsanalys¹ som sträckte sig två till fem år framåt i tiden. Den här gången har ambitionen varit att arbeta med ett tidsperspektiv på fem till tio år. Den här rapporten ersätter den tidigare omvärldsanalysen från Handisam.

¹ Handisam (2008). *Omvärldsanalys – Trender, konsekvenser och utmaningar för handikappolitiken*.

Metod

Årets omvärldsanalys är en fördjupad version av tidigare års arbete. Trendspaningen bygger på Michael Porters PEST-modell.² Modellen fångar upp omvärldsförändringar inom nio områden som är:

- Teknik och vetenskap
- Institutioner och organisationer
- Kultur och andlighet
- Demografi, värderingar och livsstil
- Media och kommunikation
- Politik och lagstiftning
- Miljö och hälsa
- Ekonomi och marknad

Först tog arbetsgruppen fram ett utkast på omvärldstrender. Därefter bildades en grupp av spanare på Handisam. Spanarnas uppdrag var att samla belägg för, alternativt förkasta, omvärldstrender.

Spanarna fick en introduktion i metoder för omvärldsanalys av arbetsgruppen. Därefter arbetade spanargruppen självständigt och höll möten där trender, belägg, konsekvenser och utmaningar diskuterades.

För att förankra de föreslagna trenderna ytterligare höll Handisam ett arbetsmöte med sektorsmyndigheter för handikappolitiken och handikapporganisationer. På mötet diskuterades de presenterade trenderna och deras konsekvenser för handikappolitiken. Mötet resulterade i att många av trenderna bekräftades av både myndigheter och handikapporganisationer, samt att några trender ifrågasattes. Arbetsgruppen tog med sig kommentarerna i det fortsatta arbetet.

När trenderna hade belagts återstod att beskriva konsekvenserna och därefter formulera utmaningar för respektive trend.

Förutsättningar och avgränsningar

Omvärldsanalysen ska försöka att ha ett jämställdhets-, barn- och mångfaldsperspektiv. Därför har spanarna, där det är möjligt, försökt att få med dessa perspektiv när de beskrivit trenderna och dess konsekvenser.

² Gent L och Laurent J (2008). *Omvärldsanalys i praktiken*.

Omvärldsanalysen berör svensk handikappolitik. Analysen gör inte anspråk på att vara heltäckande, men vill ge en samlad bild av vad som kan påverka handikappolitiken framöver.

Trendbeskrivningar

I detta avsnitt beskriver vi de viktigaste trenderna för handikappolitiken på fem till tio års sikt. Vi gör också en bedömning av vilka konsekvenser varje trend kan tänkas få för handikappolitiken och för personer med funktionsnedsättning. Slutligen pekar vi på de utmaningar som respektive trend för med sig.

En trend

- är en långsiktig förändring
- syns nu och en tid tillbaka
- går att belägga med fakta.

Trenderna presenteras utan rangordning.

Tabell 1: De nio trenderna utan inbördes rangordning

Nr	Trend
1	Ökade internationella juridiska krav
2	Ökad konkurrens om offentliga resurser
3	Ökad IT-användning i vardagen
4	Fler och nya digitala arenor för möten och kommunikation
5	Större andel äldre
6	Ökat resande
7	Mer flexibel arbetsmarknad
8	Ökad privatisering
9	Ökad differentiering i skolan

Vi har byggt upp varje trendbeskrivning enligt samma struktur. Först beskrivs trenden kortfattat. Därefter redovisas exempel för att visa på belägg för trenden. Sedan beskriver vi de konsekvenser trenden kan få för den svenska handikappolitiken. Dessa kan vara både positiva och negativa. Vissa av konsekvenserna finns det redan idag belägg för, andra är än så länge hypotetiska. Slutligen beskriver vi de utmaningar trenden för med sig, det vill säga de områden som vi behöver ta hänsyn till i det handikappolitiska arbetet framöver.

Bakom de trender som vi här redovisar finns drivkrafter, såsom ökad globalisering, teknikutveckling och individualisering. Vi har valt att inte lägga fokus på att beskriva drivkrafterna bakom de redovisade samhällstrenderna i denna rapport.

I den här rapporten presenteras endast trender som bedöms som säkra på fem till tio års sikt.

Trend 1: Ökade internationella juridiska krav

Beskrivning

Det ställs allt fler juridiska krav på Sverige från bland annat EU, Europarådet och FN³. På europeisk nivå pågår även ett omfattande standardiseringsarbete där de standarder som antas blir nationell standard även i Sverige. Vidare finns det mellanstatliga organisationer såsom International Labour Organisation (ILO) och World Trade Organisation (WTO) som arbetar fram konventioner och avtal. I de fall Sverige godkänner eller undertecknar dessa konventioner och avtal ökar kraven ytterligare.

Exempel

Sverige godkände år 2008 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning⁴ – en konvention som innebär ökade krav på staten. Staten ska bland annat respektera, skydda och främja konventionens artiklar men också återrapportera till FN hur Sverige uppfyller dessa artiklar.

På senare tid har det kommit flera EG-direktiv inom transportområdet som påverkar den svenska handikappolitiken. Ett sådant är direktiv 2006/1107/EG om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och personer med nedsatt rörlighet i samband med flygresor.⁵ Det har också kommit ett direktiv om tågpassagerares rättigheter och skyldigheter (2007/1371/EG), som innehåller ett särskilt avsnitt om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.⁶ Även för båt- och busstrafik finns det direktiv som innehåller krav på tillgänglighet.⁷

Ett annat exempel är EU:s strukturfonder, som syftar till att öka den ekonomiska och sociala sammanhållningen mellan medlemsländer och regioner.⁸ I den allmänna förordningen (1083/2006/EG) står det att de som söker pengar från strukturfonderna måste följa principerna för

³ Två exempel är *Den europeiska sociala stadgan* samt *Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. Den sistnämnda är för närvarande den enda konvention som direkt omvandlats till svensk lag.

⁴ *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Informationsmaterial från Regeringskansliet (pdf-dokument). Hämtat från <http://www.regeringen.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁵ *Direktiv 2006/1107/EG*. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁶ *Direktiv 2007/1371/EG*. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁷ *Direktiv 2001/85/EG* och *direktiv 2003/24/EG*. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtade från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtade under fjärde kvartalet 2009.

⁸ *Strukturfonderna* (www). Hämtat från EU-upplysningen vid Sveriges riksdag, <http://www.eu-upplysningen.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om strukturfonder.

icke-diskriminering och full tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning.⁹

Också det internationella arbetet mot diskriminering påverkar den svenska handikappolitiken. Icke-diskriminering och likabehandling är två av grundprinciperna i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.¹⁰ På EU-nivå har det också kommit ett antal direktiv som rör icke-diskriminering och likabehandling under senare år. Ett exempel är direktiv 2000/78/EG om likabehandling i arbetslivet.¹¹

EU har dessutom lagt fram ett nytt förslag på direktiv som ytterligare ska stärka diskrimineringskyddet och då även inom andra områden än arbetsmarknad och arbetsliv. Detta förslag har inte antagits ännu.

Konsekvenser

De trender vi nu beskrivit kan tänkas få flera positiva konsekvenser. De ökade internationella kraven kan driva på den handikappolitiska utvecklingen i Sverige. Ett exempel är diskrimineringslagstiftningen där det har införts skydd mot diskriminering inom ett ökat antal områden som varor, tjänster och bostäder.¹²

När det ställs ökade internationella juridiska krav på tillgänglighet får dessa frågor också större legitimitet i det svenska samhället. Det blir då lättare att ställa högre krav på olika aktörer, kunder och målgrupper. Samtidigt motiverar det också aktörer, kunder och målgrupper att ta egna initiativ. Ett exempel på det sistnämnda är tillgängligheten inom transportområdet där en branschorganisation har tagit initiativ till ett uppföljningssystem av fordons tillgänglighet.¹³

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning innebär att personer med funktionsnedsättning nu på ett tydligare sätt kan kräva sina rättigheter. Sverige har dessutom godkänt tilläggsprotokollet som innebär att individer har enskild klagorätt. Detta kan också komma att bli ett användbart instrument i den fortsatta handikappolitiken i Sverige.

⁹ *Direktiv 2006/1083/EG*. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument) Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

¹⁰ *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Informationsmaterial från Regeringskansliet (pdf-dokument). Hämtat från <http://www.regeringen.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

¹¹ *Direktiv 2000/78/EG*. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

¹² Ett starkare skydd mot diskriminering, prop. 2007/08 95. Hämtat från <http://www.regeringen.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

¹³ FRIDA miljö och fordonsdatabas <http://www.frida.port.se/hemsidan/default.cfm>, hämtat under fjärde kvartalet 2009

Samtidigt finns det en risk att tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning inte inkluderas i de internationella juridiska krav som ställs. Varje år beslutas om ett stort antal EG-direktiv och det är viktigt att redan i dessa se till att tillgänglighets- och likabehandlingsfrågor inkluderas. Finns de inte med i direktiven på europeisk nivå är risken stor att frågorna inte heller prioriteras på nationell nivå.

Det finns också en risk att de krav som ställs är för abstrakta för att göra någon verklig skillnad. En annan risk är att de internationella juridiska kraven blir så många att de blir svåra att överblicka på nationell nivå. Det skulle då bli svårt att övervaka och följa upp kraven på ett systematiskt och konkret sätt.

Utmaningar

Utmaningarna är att

- hitta system/rutiner för hur konventionen ska bli praktiskt användbar inom olika verksamheter
- se till att tillgänglighet och rättigheter för personer med funktionsnedsättning inkluderas i de direktiv som tas fram på EU-nivå
- följa förverkligandet av internationella juridiska krav på nationell nivå.

Trend 2: Ökad konkurrens om befintliga resurser

Beskrivning

Konkurrensen om de befintliga offentliga resurserna blir större eftersom behoven ökar i en snabbare takt än vad resurserna gör.

Exempel

Under 2000-talet har antalet födda barn ökat stadigt och 2008 föddes drygt 109 000 barn i Sverige.¹⁴ Landets folkmängd ökar också totalt. Under 2009 fick Sverige 84 000 fler invånare.¹⁵

Långtidsutredningen beskriver att det inte är möjligt att öka den offentliga verksamheten i takt med de demografiska förändringarna fram till 2020 med de förutsättningar som finns idag. Antingen behöver en större andel av befolkningen arbeta eller så behöver det införas skattehöjningar eller andra avgifter.¹⁶

När andelen äldre ökar och färre ska försörja fler minskar skatteintäkterna. När välfärden förbättras ökar också förväntningarna på välfärdstjänsterna. Människor lägger allt längre tid på utbildning och kommer senare in på arbetsmarknaden¹⁷. Det leder till att de befintliga resurserna ska räcka till allt fler insatser¹⁸.

Även Globaliseringsrådets slutrapport visar att färre måste försörja fler. En orsak är att alltför många som är i arbetsför ålder idag står utanför arbetsmarknaden.¹⁹

Konsekvenser

Den ökade konkurrensen kan exempelvis innebära att det ges mindre resurser till individuella stöd för personer med funktionsnedsättning, som personlig assistans eller ledsagarservice. Det kan i sin tur leda till att färre personer får del av stöd eller att kvalitén på de individuella insatserna försämras.

Det finns också en risk att arbetet med tillgänglighet prioriteras bort till förmån för det som uppfattas som kärnverksamhet. Men det kan också innebära att arbetet med generell tillgänglighet får ett uppsving och anses som ekonomiskt försvarbart att arbeta med. Om

¹⁴ Socialstyrelsen (2009). *Graviditeter, förlossningar och nyfödda barn. Medicinska födelseregistret 1973–2008. Assisterad befruktning 1991–2007.*

¹⁵ *Folkökning mitt i den ekonomiska krisen*(www). Pressmeddelande från SCB. Hämtat från <http://www.scb.se>. Publicerat den 21 december 2009. Hämtat december 2009.

¹⁶ *Långtidsutredningen 2008*. SOU 2008:105.

¹⁷ *Långtidsutredningen 2008*. SOU 2008:105, s. 55.

¹⁸ *Långtidsutredningen 2008*. SOU 2008:105, s. 163.

¹⁹ Globaliseringsrådet (2009). *Utvecklingskraft och omställningsförmåga.*

tillgänglighet blir ett kvalitetsmål för alla minskar behoven av individuella stöd.

Konkurrensen mellan olika leverantörer av offentliga tjänster kan tänkas öka. Det kan i sin tur leda till att leverantörerna fokuserar mer på effektivitet och kundnöjdhet än de gör idag. Det är också tänkbart att det blir färre, ibland sämre, tjänster för de offentliga medlen, vilket kan leda till att efterfrågan på privata egenfinansierade alternativ ökar. En annan tänkbar utveckling är att anhöriga och det civila samhället får ett större ansvar i den sociala sektorn²⁰.

Minskade resurser till offentlig verksamhet leder troligen till färre arbeten inom offentlig sektor. Personer med funktionsnedsättning drabbas hårdare än andra av dessa nedskärningar och riskerar att hamna utanför arbetsmarknaden.

Utmaningar

Utmaningarna är att

- visa att tillgänglighet är lönsamt och gynnar stora grupper i samhället
- hitta kreativa och effektiva lösningar för att öka delaktigheten för personer med funktionsnedsättning, främst i arbetslivet
- få fler att se vilka konsekvenser minskade offentliga resurser kan ha för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning.

²⁰ Socialstyrelsen (2005). *Vilka processer inom samhällsutvecklingen påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen? – En omvärldsanalys.*

Trend 3: Ökad IT-användning i vardagen

Beskrivning

Allt fler har tillgång till och använder sig av Internet. Nya IT-baserade tjänster växer fram. Tekniken finns i allt från tvättmaskiner till TV-apparater och biljettautomater.

Exempel

Andelen regelbundna Internetanvändare har ökat från 69 procent år 2003 till 86 procent år 2009. Ökningen är särskilt tydlig bland kvinnor. De snabba anslutningarna till Internet ökar kraftigt. Andelen personer med bredband i hemmet ökade från 44 procent 2005 till 83 procent 2009.²¹

Utbudet av automatiserade tjänster blir allt fler. Internetbanker, talsvar, myndigheters utveckling mot e-förvaltningar samt buss- och parkeringsbiljetter som man köper via mobilen är några exempel på IT-baserade tjänster.

De vanligaste typerna av varor eller tjänster som köpts via Internet är researrangemang, biljetter till evenemang samt kläder och sportartiklar. Att utföra bankärenden via Internet blir allt vanligare. Två tredjedelar av alla i åldern 16–74 år använde en Internetbank under första kvartalet 2008.²²

Ungefär 1,7 miljoner svenskar använder sig inte av Internet alls. Starkast inverkan har åldern. Sedan följer inkomsten och därefter utbildningen.²³

Informationsteknik förflyttas i allt större utsträckning från arbetsplatser till fritid, underhållning, spel till människors vardagsliv.²⁴ Dessutom är allt fler apparater i hemmet digitala. Exempel på IT i hemmet är digitalboxen, telefoner, och även spishällar och diskmaskiner.

Elever använder allt oftare datorer i skolan. I genomsnitt går det 1,6 elever per dator i fristående gymnasieskolor och 2,5 elever per dator i kommunala gymnasieskolor. Förutom datorer är det mycket vanligt att skolor och vuxenutbildningar har digitalkamera och dataprojektor. Det blir dessutom allt vanligare att kommunikation mellan lärare och elever eller vårdnadshavare sker via Internet.

Om datorn tidigare var ett pedagogiskt verktyg (under 90-talet) och IT ett verktyg för informationssökning, bearbetning, skapande och

²¹ SCB (2009). *IT bland individer*.

²² SCB (2008). *Privatpersoners användning av datorer och Internet 2008*.

²³ Findahl, Olle (2009). *Svenskarna och Internet 2009*.

²⁴ Stolterman, Erik och Croon Fors, Anna (2001). *Informationsteknik för det goda livet*. Hämtat från <http://www.informatik.umu.se/nlrg/itgl/>. Hämtat fjärde kvartalet 2009.

kommunikation (under början av 2000-talet) är de idag en integrerad del av den lärandemiljö som erbjuds eleverna.²⁵ Nästan alla barn har tillgång till Internet i hemmet och år 2009 hade varannan femåring börjat använda nätet.²⁶

Konsekvenser

Det finns en risk att den nya tekniken inte görs tillgänglig för alla. Det kan innebära att många personer med funktionsnedsättning inte kan ta del av samhällets information, service och tjänster. Samtidigt ökar tekniken möjligheterna att leva ett självständigt liv eftersom det blir möjligt att utföra många tjänster på nya sätt. Vissa grupper av personer med funktionsnedsättningar kan lättare få tillgång till vissa varor och tjänster via Internet.

Samtidigt finns en risk att vissa tjänster, som bokning av en allergenfri plats eller ledsagning, inte byggs in i nya tekniska system. Vidare kan användande av datorer och Internet leda till att människor vistas mer hemma och har mindre sociala kontakter i verkliga livet.²⁷

Att mycket information endast finns på Internet och att mängden information är enorm innebär att kraven på varje individ att ha förmåga att sovra och förhålla sig kritisk till innehållet ökar. För de som inte är Internetanvändare innebär det färre och ibland dyrare alternativ.

En konsekvens av digitaliseringen är att den kan skapa stress. Det visar till exempel ett projekt som är kopplat till Umeå universitet. Där visade det sig att personer som inte använde mobil var mindre stressade.²⁸

Läs mer om tänkbara konsekvenser i avsnitten om trend 4 och 5.

Utmaningar

Utmaningarna är att

- ta vara på teknikens möjligheter till delaktighet och självständighet
- utforma tekniska lösningar så att de passar alla; här är standardisering ett viktigt verktyg

²⁵ Skolverket (2009). *Redovisning av uppdrag om uppföljning av IT-användning och IT-kompetens i förskola, skola och vuxenutbildning*.

²⁶ Findahl, Olle (2009). *Svenskarna och Internet 2009*.

²⁷ Thulin, Eva och Vilhelmson, Bertil (2007). *Rörlighetens tid*.

²⁸ Alpmann, Marie (2008). "Levande test: lugnare utan mobil", artikel i *Ny Teknik*, nätupplagan, den 14 maj 2008.

- bevara och skapa flera alternativa sätt att använda sig av service och tjänster, till exempel genom personlig service, telefonitjänster och Internet.

Trend 4: Fler och nya digitala arenor för möten och kommunikation

Beskrivning

Fler och nya digitala arenor för möten och kommunikation har etablerats på Internet. Dessa arenor sammanfattas ofta med termen *sociala medier*. Sociala medier används och skapas av både privatpersoner, politiker, journalister och företag. Som exempel kan nämnas chattforum, spelsajter, opinionssajter, bloggar och andra sociala nätverk där användaren är med och skapar innehållet.

Exempel

Under 2000-talet har ett antal olika sociala nätverk grundats på Internet; några utländska, andra svenska. Exempel på sociala nätverk som grundats är Wikipedia (2001), Facebook (2004), YouTube (2005), Pusha (2006) och Newsmill (2008).²⁹

Det blir allt vanligare att Internetanvändare är medlemmar i olika webbgemenskaper, eller så kallade communities. År 2008 var 21 procent av befolkningen, cirka 1 600 000 personer, medlemmar i en community. I åldersgruppen 16–25 år var hela 65 procent medlemmar i en community. En majoritet av medlemmarna bidrar med innehåll till sajten; framför allt de yngre.³⁰

Antalet bloggar i Sverige ökar, men är andelen bloggare i hela landet är ännu inte så hög. År 2009 bloggade 5 procent av befolkningen, en siffra som dock är en ökning från 3 procent år 2007, vilket motsvarar 6 procent av Internetanvändarna. Det är vanligare bland kvinnor än bland män att blogga och det är vanligare i de yngre åldersgrupperna. Det är 37 procent av användarna som läser bloggar.³¹ Allt fler använder också Twitter.³²

Fler politiker använder sociala medier för att nå ut med sitt budskap. Alla stora partier och deras ungdomsförbund använder sociala medier i någon utsträckning³³. Piratpartiet profilerade sig till stor del via de

²⁹ Se respektive hemsida (om Wikipedia etc.).

³⁰ Findahl, Olle (2008). *Svenskarna och Internet 2008*.

³¹ Findahl, Olle (2009). *Svenskarna och Internet 2009*. Liknande statistik finns också i SCB (2008). *Privatpersoners användning av datorer och Internet 2008*.

³² *75,000 Twitter users in Sweden* (www). Hämtat från Media Culpa, <http://www.kullin.net>. Publicerat den 12 juni 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om twitteranvändning.

³³ Lundström, Susanne och Ohlén, Anna-Lotta (2008). *Politik i sociala medier – En studie om hur politiska ungdomsförbund använder sociala medier*.

sociala medierna i EU-valet 2008³⁴ och sex av tio kommun- och landstingspolitiker tänker använda sociala medier i valrörelsen 2010.³⁵

Företag har i allt större utsträckning börjat använda sig av sociala medier som kanaler för marknadsföring och försäljning.³⁶ I april 2009 hade ett 80-tal företag ett Twitterkonto.³⁷ Än så länge använder endast ett av hundra svenska företag sociala medier i någon större utsträckning.³⁸

Konsekvenser

De sociala medierna kommer att kunna få positiva konsekvenser för demokratin. Sociala medier ger nya möjligheter för opinionsbildning och även den som vill vara anonym kan göra sin röst hörd.

För många personer med funktionsnedsättning erbjuder de sociala medierna en ny, unik arena att verka inom. På denna arena kan de delta i samhällsdebatten, fånga upp politiska budskap och att sätta frågor på dagordningen. Frågor som berör handikappolitik kan genom de sociala medierna få ett annat genomslag.

Fem procent av de som har en funktionsnedsättning uppgav i undersökningen *Svenskarna och Internet 2008* att de har ett problem som försvårar deras Internetanvändning. Trots detta finns det ingen markant skillnad i antalet Internetanvändare när man jämför personer med funktionsnedsättning och övriga i befolkningen, men undersökningen fångar inte alla grupper av personer med funktionsnedsättning och därför behöver ytterligare undersökningar göras.

Om man däremot jämför dem som är över 65 år är skillnaden stor. Mycket få pensionärer som har en funktionsnedsättning använder Internet.³⁹ Det innebär att de inte i samma utsträckning kan utnyttja fördelarna med sociala medier och det finns därmed en risk för de som har svårigheter att använda Internet ytterligare utestängs från samhällsdebatten.

³⁴ Mortazavi, Sara (2009). *Sociala medier som politiskt verktyg. En studie av Piratpartiets syn på och användning av sociala medier i det politiska arbetet.*

³⁵ Wrede, Magnus (2009). "Facebook och bloggar avgör kommunvalet", artikel i Dagens Samhälle, nätupplagan, den 17 september 2009.

³⁶ Karlsson, Susanna och Welinder, Elisabet (2009). *Sociala företag – tillfällig hype eller medveten strategi?*

³⁷ *80 Swedish businesses on Twitter* (www). Hämtat från Media Culpa, <http://www.kullin.net>. Publicerat den 20 maj 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om twitteranvändning.

³⁸ *Företagen missar sociala medier* (www). Pressmeddelande från Steria, <http://www.steria.se>. Publicerat den 16 augusti 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

³⁹ Findahl, Olle (2008). *Svenskarna och Internet 2008.*

Utmaningar

Utmaningarna är att

- ta vara på teknikens möjligheter till delaktighet och självständighet
- utforma sociala medier som passar alla genom exempelvis standardisering
- utnyttja de sociala medierna för att uppmärksamma handikappolitiken.

Trend 5: Större andel äldre

Beskrivning

Antalet och andelen äldre i den svenska befolkningen ökar. Andelen äldre kvinnor är större än äldre män. Fler äldre är födda utanför Sverige. Eftersom funktionsnedsättningar ökar i takt med ålder ökar också antalet personer med funktionsnedsättning i denna grupp.

Exempel

Idag finns 1,6 miljoner svenskar som är över 65 år, vilket är 18 procent av Sveriges befolkning. Från 2008 och fem år framåt kommer åldersgruppen 65–69 år att öka med i genomsnitt 25 000 per år. Den närmaste tioårsperioden är det gruppen mellan 65 och 79 år som ökar mest, medan de som är 80 år och äldre endast ökar marginellt.⁴⁰

I de äldre åldrarna finns det fler kvinnor än män. Men kvinnoöverskottet i de högre åldrarna kommer att minska, eftersom männens medellivslängd ökar snabbare än kvinnornas. Medellivslängden för män beräknas öka från 79,4 år 2009 till 80,4 år 2015 och för kvinnor från 83,2 till 83,9 under motsvarande period.⁴¹

Det finns stora grupper i Sverige som har sitt ursprung i andra länder. Andelen svenska invånare som är födda utomlands var på 1970-talet 6 procent. Denna siffra har mer än fördubblats och låg 2008 på 13,8 procent. Ökningen tros hålla i sig och beräknas år 2060 ligga på 18 procent.⁴²

Konsekvenser

Med en större andel äldre i befolkningen ökar också andelen personer med en funktionsnedsättning. Dessutom kommer antalet personer med komplexa funktionsnedsättningar att bli fler. På grund av den längre medellivslängden kommer det att finnas fler kvinnor än män bland de äldre som har funktionsnedsättningar.

Kostnaden för särskilt boende ökar i takt med den åldrande befolkningen, om planeringen genomförs på samma sätt som idag. Hjälpmedelsinstitutet har jämfört kostnaderna mellan olika boendeformer. Beräkningen visar att kostnaderna för särskilt boende är betydligt högre än kostnaderna för boende med hjälpmedel och bostadsanpassning i hemmet⁴³. Detta talar för att generella lösningar

⁴⁰ SCB (2009). *Sveriges framtida befolkning 2009-2060*, s. 11.

⁴¹ SCB (2009). *Sveriges framtida befolkning 2009-2060*.

⁴² SCB (2009). *Sveriges framtida befolkning 2009-2060*.

⁴³ *Insatser med hjälpmedel blir billigare* (www). Hämtat från Hjälpmedelsinstitutet, <http://www.teknikforaldre.se/aldrkostnadssnurran>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Beräkningsverktyg.

med vissa kompletteringar av individuella stöd kan vara lönsamma för samhället.

En annan konsekvens kan vara att behovet av vårdpersonal ökar. Kommunerna måste därför planera för ökade kostnader för hjälp och omsorg.

Fler äldre med funktionsnedsättning kan innebära att äldrepolitiken fokuserar mer på generell tillgänglighet och boendefrågor. En risk är att frågor som rör tillgänglighet på andra områden, såsom skola och arbetsmarknad, tonas ned.

Ökningen av äldre kan också förstärka samhällets erkännande för funktionshinderspersion. De äldre blir en allt starkare grupp, både inom politiken och som konsumenter. Ett exempel är att semesterresandet ökar bland äldre.⁴⁴ Om fler äldre efterfrågar tillgängliga produkter och tjänster kan detta leda till att de tydligare prioriteras i vårt samhälle.

Utmaningar

Utmaningarna är att

- hitta gemensamma nämnare för handikappolitiken och äldrepolitiken
- lyfta fram vikten av tillgängliga miljöer, produkter och tjänster i samband med att äldre frågor uppmärksammas
- uppmärksamma särskilt om äldre kvinnor kan ha specifika problem när det gäller tillgänglighet.

⁴⁴ SCB (2005). *Semesterresandet ökar hos äldre* (www). Hämtat från SCB:s webbplats, <http://www.scb.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel utifrån statistisk undersökning.

Trend 6: Ökat resande

Beskrivning

Snabbare och bekvämare långfärdståg och kollektivtrafik gör att fler reser med dessa färdmedel. Fler pendlar till sina arbeten. De långa flygresorna ökar också långsiktigt.

Exempel

Resandet med kollektivtrafiken fortsätter att öka. Det visar SIKAs årliga rapporter om resor med lokal och regional kollektivtrafik.⁴⁵

Det har skett en ökning i genomsnittliga körsträckor för personbilar med 13 procent de senaste 10 åren.⁴⁶ För långväga resor, som passerar minst en länsgräns, är bilen fortfarande det allra vanligaste färdmedlet.⁴⁷

År 2008 var ett nytt rekordår för svensk luftfart trots den mycket svaga efterfrågan på flygresor under slutet av året. Det är dock enbart utrikesflyget som ökar. Inrikesflyget har de senaste åren minskat både i antal passagerare och landningar.⁴⁸ Resorna till andra världsdelar fortsätter att öka kraftigt både i tjänsten och i det privata.⁴⁹

Gränspendlingen för personer som bor i Sverige men arbetar i något av de andra stora nordiska länderna fördubblades nästan mellan 2001 och 2007. Hela 40 000 av de boende i Sverige hade år 2007 sina jobb i Danmark och Norge där efterfrågan på arbetskraft var stor och lönerna högre.⁵⁰

En växande trend i motsatt riktning är att affärsresor ersätts med telefonsamtal och-möten.⁵¹ Denna trend har dock inte haft samma genomslag som trenden av ökat resande.

⁴⁵ SIKA (2009). *Resor med kollektivtrafik fortsätter att öka* (www). Hämtat från SIKAs webbplats, <http://www.sika-institute.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel utifrån rapport om kollektivtrafik.

⁴⁶ SIKA Statistik (2009) Fordon 2008

⁴⁷ SIKA Statistik (2008). *Långväga buss 2007*.

⁴⁸ SIKA Statistik (2009). *Luftfart 2008*.

⁴⁹ Vägverket (2006). *FRAMSYNT SAMSYN I SYD. Mål och utgångspunkter för planering och utveckling av verksamheten*.

⁵⁰ Gränspendling ger 40 000 svenskar jobb (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 30 november 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁵¹ Telia Sonera (2009). *En tillväxtbransch i förändring* (www). Hämtat från Telia Soneras webbplats, <http://www.teliasonera.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Kapitel i årsredovisning.

Konsekvenser

På senare tid har det kommit flera EG-direktiv inom transportområdet som påverkar möjligheterna att resa kollektivt för personer med funktionsnedsättning. Det är främst direktiv inom flygfart och tågresor. Se mer detaljer under trend 1. Dessa direktiv kommer att förbättra tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning som vill resa. För att dessa och kommande direktiv ska få så stort genomslag som möjligt är det viktigt att förståelsen för frågorna kring tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning inom transportområdet förbättras. Även genomförandet och uppföljningen av direktiven behöver bli mer effektiva.

Något som kan tyda på att kollektivtrafiken har blivit mer tillgänglig de senaste åren är att resandet med både färdtjänst och riksfärdtjänst fortsätter att minska. Under de senaste tio åren har antalet resor minskat med 30 respektive 20 procent.⁵² Det finns dock andra möjliga förklaringar till denna minskning. En möjlighet är att bedömningen har blivit hårdare, en annan är att ansökningsprocessen är alltför tidskrävande och krånglig. Det finns alltså en risk att personer med funktionsnedsättning reser mindre än de skulle önska.

Folkhälsoinstitutet har också visat att personer med funktionsnedsättning är mindre delaktiga i sociala sammanhang jämfört med den övriga befolkningen.⁵³ Eftersom många av de sociala aktiviteterna kräver att man tar sig från det egna hemmet kan bristfälliga möjligheter att resa vara en av orsakerna till det lägre sociala deltagandet.

Utmaningar

Utmaningarna är att

- skapa förståelse för att tillgänglighet är en viktig fråga inom transportsektorn
- följa upp lagar, föreskrifter och standarder på regional, nationell och internationell nivå
- få till en god samordning mellan färdmedel och huvudmän så att hela resan fungerar för personer med funktionsnedsättning.

⁵² SIKA Statistik (2009). *Färdtjänst och riksfärdtjänst 2008*.

⁵³ Boström, Gunnel (2008). *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland personer med funktionsnedsättning*.

Trend 7: Mer flexibel arbetsmarknad

Beskrivning

Arbetsmarknaden är mer flexibel i den meningen att det blivit fler visstidsanställningar, mer distansarbete och att datorn används i högre utsträckning än tidigare. Med flexibel menas alltså framför allt att arbetsmarknaden skapar fler valmöjligheter för arbetsgivaren men delvis också för arbetstagaren.

Exempel

Sedan början av 1990-talet har tidsbegränsade anställningar blivit vanligare. Andelen som har en tidsbegränsad anställning har ökat från 11,6 procent år 1987 till 15,2 procent år 2004. Kvinnor har i betydligt högre utsträckning än män tidsbegränsade anställningar. Återkommande tidsbegränsade anställningar finns i större utsträckning hos kvinnor, grupper med låg utbildning och personer med utländskt medborgarskap.⁵⁴

Trenden vände i slutet av 2000-talet. Under det andra kvartalet 2008 ökade de fast anställda samtidigt som antalet tidsbegränsat anställda minskade med 5,1 procent jämfört med motsvarande kvartal år 2007. Minskningen i tillfälligt anställda är jämnt fördelad mellan könen och det är främst personer med vikariat som blivit färre.⁵⁵

De 35 största bemanningsföretagen hade 37 000 årsarbetskrafter under år 2002 och 48 000 årsarbetskrafter under 2008. Antalet personer som någon gång under året 2008 fick lön via ett bemanningsföretag var 117 000 personer.⁵⁶

Distansarbete finns på fyra av tio företag. Denna siffra har varit konstant sedan 2004. Det är vanligare med distansarbete i stora företag med mer än 250 anställda. Hela 77 procent av dessa stora företag har anställda som arbetar på distans. Distansarbete betyder här att företaget har sysselsatta som regelbundet utför arbete utanför företagets lokaler med åtkomst till företagets IT-system.⁵⁷

En LO-undersökning baserad på statistik från SCB:s Arbetskraftsundersökning visar att mellan åren 1991 och 2003 ökade kraven i arbetet, samtidigt som det egna inflytandet minskade. Försämringen fortsatte till 2007, främst för kvinnliga arbetare inom

⁵⁴ Tidsbegränsade anställningar (2005). Hämtat på <http://www.konj.se> (pdf-dokument). Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁵⁵ *Antalet fast anställda ökade (www)*. Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 27 augusti 2008. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁵⁶ *Bemanningsföretagen (2009) Anställda och penetrationsgrad Rapport 2008*. Hämtat från <http://www.bemanningsforetagen.se> (pdf-dokument). Hämtat fjärde kvartalet år 2009.

⁵⁷ *Fortfarande ingen ökning av distansarbete (www)*. Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 2 november 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

privat service och för kvinnliga lägre tjänstemän. Det så kallade 24-timmarssamhället bärs upp av kvinnliga arbetare. Bara en av tre kvinnliga arbetare arbetar enbart vardagar på dagtid. Bland tjänstemän arbetar fyra av fem enbart vardagar på dagtid. Under 1990-talet ökade arbete på andra tider än dagtid stort för arbetare.⁵⁸

Det krävdes ingen utbildning eller erfarenhet för knappt hälften av alla lediga jobb som fanns i slutet av 70-talet. I mitten av 90-talet var sortens jobb mindre än tio procent. Tillgången på jobb med låga kompetenskrav har idag i stort sett raderats ut. Personer med låg utbildning får allt färre jobb att konkurrera om.⁵⁹

År 2008 gjordes en undersökning av vilka ord som var vanligast i 8000 platsannonser. Resultatet visade dessa ord: *strukturerad, stresstålig, självgående, prestigelös, initiativtagande* och *självständighet*. Ordet *flexibel* ligger också högt upp på listan.⁶⁰

Idag kräver många arbeten att arbetstagaren kan använda ett flertal datorprogram. Antalet som använder persondator i arbetet har också ökat dramatiskt. År 2005 använde 69,6 procent av alla kvinnor en persondator. Motsvarande siffra för männen är 68,1 procent. Persondator var vanligare bland män än bland kvinnor i början på nittio-talet, men sedan dess har ökningen varit så mycket större bland kvinnor att skillnaden 2005 var helt utjämnad.⁶¹

Konsekvenser

Ökningen av bemanningsföretag och visstidsanställningar kan innebära att personer med funktionsnedsättning får färre arbetstillfällen. Detta på grund av att vissa personer med funktionsnedsättning har behov av fysisk tillgänglighet eller arbetstekniska hjälpmedel för att kunna arbeta, vilket är svårt att tillgodose vid korta uppdrag på många arbetsplatser idag.

Distansarbete kan innebära en stor fördel för personer som exempelvis har svårt att resa längre sträckor eller som lättare kan arbeta hemma. Även möjligheten till flexibla arbetstider, som vissa arbetsgivare erbjuder, underlättar för denna grupp av personer med funktionsnedsättning. För andra personer med funktionsnedsättning kan distansarbete vara isolerande eller kräva stor självdisciplin och öka stressen för att gränsen mellan arbete och annan tid suddas ut.

⁵⁸ Gellerstedt, Sten (2008). *Trender i arbetsmiljön 2007 – klass och kön*.

⁵⁹ Gatu, Harald (2003). *Hållbara arbetsplatser – botemedel mot ett sjukt arbetsliv*. Skrift från SACO (pdf-dokument). Hämtat från SACO:s webbplats, <http://www.saco.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁶⁰ Geretschläger, Annelen (2008). "Efterfrågade egenskaper", artikel i webbtidningen *Dagens ledare*, <http://www.dagensledare.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁶¹ *Statistik – Datorarbete* (www). Hämtat från Arbetsmiljöverkets webbplats, <http://www.av.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Statistik.

Eftersom fler typiska kvinnojobb kräver arbete under hela dygnets timmar kommer många kvinnor med funktionsnedsättning som har svårt att arbeta på obekväma arbetstider att få svårare att hitta arbete.

Personer med funktionsnedsättning har lägre utbildningsnivå än övrig befolkning. Denna skillnad har minskat under 2000-talet, men är fortfarande tydlig.⁶² Det innebär att personer med funktionsnedsättning är mer utsatta när arbeten utan krav på gymnasial eller eftergymnasial utbildning försvinner. Därför behöver utbildningsväsendet bli mer tillgängligt så att personer med funktionsnedsättning i högre utsträckning kan konkurrera om de arbeten som finns.

Teknikutvecklingen ökar möjligheterna för vissa personer med funktionsnedsättning i arbetslivet. Exempelvis ger automatiseringen nya och ökade möjligheter för personer med funktionsnedsättning att utföra arbeten som tidigare inte varit möjliga, bland annat då robotar kan utföra de tunga lyft som människor tidigare varit tvungna att göra. Användningen av dator, Internet och alternativa kommunikationsmöjligheter som exempelvis 3G-telefoni och e-post har underlättat för exempelvis personer med syn- eller hörselnedsättningar.

En nackdel med teknikutvecklingen är att det byggs komplexa otillgängliga system och att datorn ska användas i många arbeten som tidigare inte krävde denna typ av kompetens. Det här kan försvåra för vissa personer med funktionsnedsättning

Utmaningar

Utmaningarna är att

- uppmärksamma alla delar av utbildningsväsendet på att de måste arbeta för att personer med funktionsnedsättning ska få rätt kompetens för att komma ut i arbete
- skapa förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att arbeta på den flexibla arbetsmarknaden.

⁶² SCB (2009). *Funktionsnedsattas situation på arbetsmarknaden – 4:e kvartalet 2008*.

Trend 8: Ökad privatisering

Beskrivning

Stat, kommuner och landsting har under det senaste decenniet privatiserat verksamheter som tidigare drevs i offentlig regi. Sedan olika verksamheter sålts finns det idag fler aktörer i kommuner och landsting, exempelvis börsnoterade vårdföretag, kommunala bolag och kooperativ.

Exempel

Antalet aktörer inom skola, vård och omsorg har mer än fördubblats under perioden 1993–2007.⁶³ Antalet privata friskolor har ökat under de senaste tio åren. De senaste åren har den ökade privatiseringen av förskolor och skolor dock stannat av.⁶⁴

Kommunernas köp av verksamhet har ökat över åren och uppgår nu till betydande belopp. År 2007 köpte kommunerna utbildningstjänster för 14 miljarder från privata företag och för 8 miljarder från föreningar och stiftelser. Samtidigt köptes vård- och omsorgstjänster för drygt 17 miljarder från privata företag och för 3 miljarder från föreningar och stiftelser.⁶⁵

Staten sålde under år 2009 ut delar av den svenska apotekskedjan vilket bland annat innebär att cirka 616 av de 946 apotek som finns i Sverige kommer att få privata ägare.⁶⁶

Under 2007 upphörde den så kallade stopplagen, vilket innebär att privata bolag kan börja driva sjukhusvård i Sverige.⁶⁷ Lagen om valfrihetssystem (LOV) som började gälla år 2009 är ytterligare ett försök att underlätta privatiseringen av offentlig verksamhet.⁶⁸

Konsekvenser

Ökad privatisering kan få såväl positiva som negativa konsekvenser för personer med funktionsnedsättning. Positivt är att fler valmöjligheter gör det lättare att hitta alternativ som passar olika människors individuella behov. Negativt är att det blir svårare att få

⁶³ 2007 var ett gott år ur sysselsättningssynpunkt (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 16 december 2008. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁶⁴ Gustafsson, Anna (2009). "Stopp för avknoppningar", artikel i Svenska Dagbladets nätupplaga den 25 september 2009.

⁶⁵ God avkastning för privata företag inom vård, skola och omsorg (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 15 september 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

⁶⁶ Bränström, Sara (2009). "Nästan två av tre apotek säljs", artikel i Svenska Dagbladets nätupplaga den 5 maj 2009. (Länk: http://www.svd.se/naringsliv/nyheter/artikel_2838613.svd)

⁶⁷ Socialdepartementet (2007). *Mångfald – nyckeln till framtidens hälso- och sjukvård*. Pressmeddelande 22 februari 2007.

⁶⁸ Socialdepartementet(2008). *En frihetsreform för äldre*. Pressmeddelande 21 augusti 2008.

alla aktörer att uppfylla kraven på tillgänglighet. För att motverka detta är det viktigt att det alltid finns grundläggande kvalitetskrav där tillgänglighet ingår.

Det finns en risk att tillgänglighetskraven glöms bort när mycket annat ska beaktas. Inom skolområdet kommer det först nu lagförslag som förbättrar valmöjligheter vad gäller skola för elever med funktionsnedsättning. Detta trots att friskolorna har funnits i över tio år.

Om konkurrens på lika villkor ska kunna uppnås måste kraven på privata och offentliga aktörer se likadana ut. En friskola måste ha samma tillgänglighet och tillgång till pedagogiskt stöd som en kommunalt driven skola. Alla apotek oavsett driftsform måste ha tillgängliga webbsidor. I annat fall riskerar den ökade privatiseringen leda till att personer med funktionsnedsättning exkluderas från olika samhällstjänster.

Utmaningar

Utmaningarna är att

- kräva samma grundläggande tillgänglighet av både privata och offentliga aktörer
- få tillgänglighet att ses som ett kvalitetskrav bland andra
- skapa förutsättningar, i form av lagar, föreskrifter, upphandlingar och dylikt, för att samma krav ställs på alla aktörer oavsett driftsform.

Trend 9: Ökad differentiering i skolan

Beskrivning

Under de senaste åren har det blivit vanligare att elever placeras i mindre grupper på ett tidigt stadium för att de, av olika skäl, inte "klarar av" den vanliga undervisningen. Föräldrar och elever måste också göra fler och tidigare val utifrån intresse, prestation och värdegrund. Detta leder till en ökad differentiering, eller uppdelning, mellan elever i skolan.

Exempel

Ett sätt att hantera elevernas olika behov i undervisningssituationen är att gruppera eleverna efter deras kunskapsnivå. Redan på grundskolan går fyra av tio elever i nivåindelade grupper i ett eller flera ämnen.⁶⁹

Mellan 1998 och 2006 har allt fler elever lyfts ut från sin skola och placerats i särskilda undervisningsgrupper som är gemensamma för flera skolor eller kommuner.⁷⁰

I takt med att variationen mellan eleverna i skolan ökar anses allt fler inte klara av den vanliga undervisningen och placeras istället i mindre specialgrupper.⁷¹

Det finns också stora variationer mellan skolor i hur undervisningen organiseras och genomförs för elever med liknande diagnos. För elever med Aspergers syndrom förekommer allt från att eleverna under hela sin skolgång går i en särskild grupp till att eleverna med ett flexibelt stöd följer den vanliga klassen.⁷²

Hälften av Stockholms grundskoleelever väljer att gå i andra skolor än den som kommunen har pekats ut. Trenden att fler väljer fristående skolor håller i sig och varje år byter närmare 2 500 elever mellan skolformerna.⁷³

I gymnasieskolan finns förutom 16 nationella program också ett flertal specialutformade program plus de individuella programmen att välja på. Under de senaste tio åren har antalet elever på individuella program ökat med 45 procent. Samtidigt har det totala antalet elever i

⁶⁹ Nilsson, Sofia och Hansson, Matilda (2006). "Fritt val av skola ökade segregering", artikel i Svenska Dagbladets nätupplaga den 11 september 2006.

⁷⁰ Heimdahl Mattson, Eva (2008). *Mot en inkluderande skola? Skolledares syn på specialpedagogiska insatser. En jämförande studie 1996 och 2006.*

⁷¹ Isaksson, Joakim (2009). *Spänningen mellan normalitet och avvikelse. Om skolans insatser för elever i behov av särskilt stöd.*

⁷² Skolverket (2009). *Skolan och Aspergers syndrom. Erfarenheter från skolpersonal och forskare.*

⁷³ By, Ulrika (2009). "Svensk valfrihet störst i världen", artikel i Dagens Nyheters nätupplaga den 8 mars 2009.

gymnasieskolan ökat med 28 procent. Nästan hälften av eleverna på individuellt program har fått specialpedagogiskt stöd i grundskolan.⁷⁴

Det finns tydliga signaler om att skillnaderna i resultat mellan skolor har ökat under hela 2000-talet. Skillnaderna är dock fortfarande små i ett internationellt perspektiv.⁷⁵

Konsekvenser

Valfrihetstanken kan ge föräldrar möjlighet att välja den skola som de anser är bäst för sitt barn. Mängden alternativ kan också öka möjligheterna att det finns en skola som passar för det enskilda barnets behov. Dessutom kan valfriheten öka föräldrarnas engagemang för skolan och skapa större lyhördhet hos skolorna för elevernas och föräldrarnas önskemål.

Men i praktiken är valfriheten inte alltid så stor. Fristående skolor ska i princip vara öppna för alla, men kan trots detta säga nej till att ta emot en elev med behov som kan ge upphov till stora organisatoriska eller ekonomiska svårigheter.⁷⁶ När Utbildningsradions program *Skolfront* år 2008 ringde runt till 80 friskolor sade var tionde skola blankt nej till elever med funktionsnedsättning trots att de först sagt att det fanns plats.⁷⁷ I förslaget till ny skollag ska bland annat friskolornas rätt att neka elever minimeras.⁷⁸ Men effekterna av en sådan förändring har ännu inte märkts av.⁷⁹

Det finns också regleringar som indirekt påverkar dessa elevers möjligheter att välja skola. Rätten till skolskjuts regleras till exempel så att elevens hemkommun är skyldig att erbjuda skolskjuts till den grundskola som eleven skulle ha gått i om vårdnadshavarna inte hade framfört något önskemål. För elever som är beroende av skolskjuts kan det därför bli omöjligt att välja någon annan skola än den som kommunen föreslår.⁸⁰

⁷⁴ Skolverket (2001). *Utan fullständiga betyg*.

⁷⁵ Skolverket (2007). PISA 2006. *15-åringars förmåga att förstå, tolka och reflektera – naturvetenskap, matematik och läsförståelse. Resultaten i koncentrat*.

⁷⁶ Skolverket (2008). *Tillgänglighet till skolors lokaler och valfrihet för elever med funktionsnedsättning*.

⁷⁷ Sveriges Radio (2008). *Friskolor avvisar funktionshindrade*. Inslag i ekots nyhetssändningar den 23 oktober 2008.

⁷⁸ Bengtsson, Valter (2009). "Ny skollag ska ge bättre stöd till elever som har det svårt", artikel i *Föräldrakraft* (nätupplagan) den 15 juni 2009.

⁷⁹ Rädda barnen (2009) *Skollöfte för barn med funktionsnedsättning slag i luften?(www)*. Hämtat från Rädda barnens webbplats publicerad 2009-05-29, <http://www.rb.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om den nya skollagen.

⁸⁰ Skolverket (2008). *Tillgänglighet till skolors lokaler och valfrihet för elever med funktionsnedsättning*.

En tidig särskiljning av elever kan ha positiva konsekvenser för elever med funktionsnedsättning eftersom de i mindre grupper kan få möjlighet till en undervisning som är anpassad helt efter deras förutsättningar och behov.

Det finns dock en risk att elever med funktionsnedsättning som placeras i särgrupper blir kvar i dessa grupper under en längre tid. Detta kan leda till isolering och till en lägre kunskapsnivå på grund av negativa förväntningar från lärarna. Därmed ökar risken att elever med funktionsnedsättning efter avslutad grundskola inte har behörighet till gymnasieskolan.

Det finns idag tydliga skillnader mellan hur olika grupper av barn klarar sin skolgång och det är färre elever idag jämfört med för tio år sedan som är behöriga till gymnasiet.⁸¹ För niondeklassare som hade fått stödundervisning under läsåret 2007/08 var 40 procent obehöriga till gymnasieskolan⁸².

Föräldrarnas utbildningsnivå har kommit att spela en allt större roll för elevernas betyg och idag anses det vara den bakgrundsfaktor som har störst betydelse för elevers slutbetyg i grundskolan.⁸³ För elever med funktionsnedsättning, som ofta är beroende av sina föräldrar i högre utsträckning än andra barn och ungdomar, kommer föräldrarnas utbildning att spela en ännu viktigare roll. En annan grupp som detta kan få tydliga konsekvenser för är barn med funktionsnedsättning med utrikes födda föräldrar, vilka inte alltid har samma förutsättningar att hjälpa sina barn genom den svenska skolutbildningen.

Om elever med funktionsnedsättning i mindre utsträckning går integrerat finns det en risk för att de betraktas som annorlunda och att de övrigas förståelse för tillgänglighet och mångfald försämras. Det kan i förlängningen innebära att det blir svårare för personer med funktionsnedsättning att komma in på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning.

De många valmöjligheterna som ungdomar ställs för idag, både i och utanför skolsystemet, kan ha ett samband med upplevelsen av ökad psykisk ohälsa hos ungdomar.

⁸¹ SCB (2009). *Barn i dag – En beskrivning av barns villkor med Barnkonventionen som utgångspunkt.*

⁸² SCB (2009). *Barn i dag – En beskrivning av barns villkor med Barnkonventionen som utgångspunkt.*

⁸³ *Föräldrars utbildning påverkar elevers slutbetyg allt mer (www).* Pressmeddelande från Skolverket hämtat från <http://www.skolverket.se>. Publicerad den 29 november 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Utmaningar

Utmaningarna är att

- arbeta för att elever med funktionsnedsättningar ska ha likvärdiga möjligheter att fritt välja skola som andra elever
- arbeta för att elever med funktionsnedsättningar ges likvärdiga förutsättningar i skolan så att de har samma möjligheter till gymnasieskolan, högskolestudier och arbetsmarknaden.

Utmaningarna

Nedan presenteras utmaningarna från trenderna samlat under respektive trend.

Ökade internationella juridiska krav

- hitta system/rutiner för hur konventionen ska bli praktiskt användbar inom olika verksamheter
- se till att tillgänglighet och rättigheter för personer med funktionsnedsättning inkluderas i de direktiv som tas fram på EU-nivå
- följa förverkligandet av internationella juridiska krav på nationell nivå

Ökad konkurrens om offentliga resurser

- visa att tillgänglighet är lönsamt och gynnar stora grupper i samhället
- hitta kreativa och effektiva lösningar för att öka delaktigheten för personer med funktionsnedsättning, främst i arbetslivet
- få fler att se vilka konsekvenser minskade offentliga resurser kan ha för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning

Ökad IT-användning i vardagen

- ta vara på teknikens möjligheter till delaktighet och självständighet
- utforma tekniska lösningar så att de passar alla; här är standardisering ett viktigt verktyg
- bevara och skapa flera alternativa sätt att använda sig av service och tjänster, till exempel genom personlig service, telefonitjänster och Internet

Fler och nya digitala arenor för möten och kommunikation

- ta vara på teknikens möjligheter till delaktighet och självständighet
- utforma sociala medier som passar alla genom exempelvis standardisering
- utnyttja de sociala medierna för att uppmärksamma handikappolitiken

Större andel äldre

- hitta gemensamma nämnare för handikappolitiken och äldrepolitiken
- lyfta fram vikten av tillgängliga miljöer, produkter och tjänster i samband med att äldre frågor uppmärksammas
- uppmärksamma särskilt om äldre kvinnor kan ha specifika problem när det gäller tillgänglighet

Ökat resande

- skapa förståelse för att tillgänglighet är en viktig fråga inom transportsektorn
- följa upp lagar, föreskrifter och standarder på regional, nationell och internationell nivå
- få till en god samordning mellan färdmedel och huvudmän så att hela resan fungerar för personer med funktionsnedsättning

Mer flexibel arbetsmarknad

- uppmärksamma alla delar av utbildningsväsendet på att de måste arbeta för att personer med funktionsnedsättning ska få rätt kompetens för att komma ut i arbete
- skapa förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att arbeta på den flexiblare arbetsmarknaden

Ökad privatisering

- kräva samma grundläggande tillgänglighet av både privata och offentliga aktörer
- få tillgänglighet att ses som ett kvalitetskrav bland andra
- skapa förutsättningar, i form av lagar, föreskrifter, upphandlingar och dylikt, för att samma krav ställs på alla aktörer oavsett driftsform

Ökad differentiering i skolan

- arbeta för att elever med funktionsnedsättningar ska ha likvärdiga möjligheter att fritt välja skola som andra elever
- arbeta för att elever med funktionsnedsättningar ges likvärdiga förutsättningar i skolan så att de har samma möjligheter till gymnasieskolan, högskolestudier och arbetsmarknaden.

Avslutning

Utmaningarna för framtidens handikappolitik är många. År 2010 är ett passande år att ta sig an dessa utmaningar med förnyad kraft. Tidpunkten är särskilt lämplig eftersom Sverige har godkänt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Dessutom går den nationella handlingsplanen för handikappolitiken ut i slutet av 2010.

Om arbetet för att alla med funktionsnedsättning ska få full delaktighet i samhällslivet ska lyckas behöver trender i omvärlden bevakas och analyseras nu och framöver.

Utmaningarna för handikappolitiken finns inom alla samhällsområden och berör förutsättningar för delaktighet för barn, ungdomar, vuxna och äldre med funktionsnedsättning. Alla utmaningar som vi har presenterat är viktiga, men om vi ska lyfta fram några och sätta dem i ett sammanhang kan vi se utmaningarna utifrån en livstid.

Då är början att barnen med funktionsnedsättning ges lika förutsättningar i förskolan och skolan. Fortsättningen är att de får goda möjligheter att komma in och stanna kvar på arbetsmarknaden. För att detta ska fungera bör teknikens möjligheter tas tillvara och personer med funktionsnedsättning bör ges samma möjligheter att resa som övriga. Slutligen gäller det att hitta gemensamma nämnare för handikapp- och äldrepolitiken och att bevara och skapa flera alternativa sätt att använda sig av service och tjänster, så att de även fungerar för äldre med funktionsnedsättning.

För att allt detta ska gå att genomföra måste vi visa att tillgänglighet är lönsamt. Samhället måste också följa upp lagar, föreskrifter och standarder på regional, nationell och internationell nivå. Om samhället lyckas med detta har vi troligen kommit en bit på väg med utmaningen med att genomföra konventionens krav i Sverige.

Referenser

Alpman, Marie (2008). "Levande test: lugnare utan mobil", artikel i *Ny Teknik*, nätupplagan, den 14 maj 2008. (Länk: http://www.nyteknik.se/nyheter/it_telekom/mobiltele/article352376.ece)

Antalet fast anställda ökade (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 27 augusti 2008. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Arnhof, Ylva (2008). *Onödig ohälsa. Hälsoläget för personer med funktionsnedsättning*.

Bengtsson, Valter (2009). "Ny skollag ska ge bättre stöd till elever som har det svårt", artikel i *Föräldrakraft* (nätupplagan) den 15 juni 2009. (Länk: <http://www.foraldrakraft.se/skola/ny-skollag-ska-ge-bättre-stod-till-elever-som-har-det-svart.html>)

Bemanningsföretagen (2009) *Anställda och penetrationsgrad, Rapport 2008*. Hämtat från <http://www.bemanningsforetagen.se> (pdf-dokument). Hämtat fjärde kvartalet år 2009.

Bränström, Sara (2009). "Nästan två av tre apotek säljs", artikel i Svenska Dagbladets nätupplaga den 5 maj 2009. (Länk: http://www.svd.se/naringsliv/nyheter/artikel_2838613.svd)

Boström, Gunnel (2008). *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland personer med funktionsnedsättning*.

By, Ulrika (2009). "Svensk valfrihet störst i världen", artikel i Dagens Nyheters nätupplaga den 8 mars 2009. (Länk: <http://www.dn.se/sthlm/svensk-valfrihet-storst-i-varlden-1.81603>)

Direktiv 2000/78/EG. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Direktiv 2001/85/EG och *direktiv 2003/24/EG*. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtade från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtade under fjärde kvartalet 2009.

Direktiv 2006/1107/EG. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Direktiv 2006/1083/EG. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument) Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu> Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Direktiv 2007/1371/EG. EG-direktiv från EU-kommissionen (pdf-dokument). Hämtat från <http://eur-lex.europa.eu>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Ett starkare skydd mot diskriminering, prop. 2007/08:95. Hämtat från <http://www.regeringen.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Findahl, Olle (2008). *Svenskarna och Internet 2008*.

Findahl, Olle (2009). *Svenskarna och Internet 2009*.

Folkökning mitt i den ekonomiska krisen (www). Pressmeddelande från SCB. Hämtat från <http://www.scb.se>. Publicerat den 21 december 2009. Hämtat december 2009.

Fortfarande ingen ökning av distansarbete (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 2 november 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

FRIDA miljö och fordonsdatabas
<http://www.frida.port.se/hemsidan/default.cfm>, hämtat under fjärde kvartalet 2009

Företagen missar sociala medier (www). Pressmeddelande från Steria, <http://www.steria.se>. Publicerat den 16 augusti 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Föräldrars utbildning påverkar elevers slutbetyg allt mer (www). Pressmeddelande från Skolverket hämtat från <http://www.skolverket.se>. Publicerad den 29 november 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Gatu, Harald (2003). *Hållbara arbetsplatser – botemedel mot ett sjukt arbetsliv*. Skrift från SACO (pdf-dokument). Hämtat från SACO:s webbplats, <http://www.saco.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Gellerstedt, Sten (2008). *Trender i arbetsmiljön 2007 – klass och kön*.

Gent L och Laurent J (2008). *Omvärldsanalys i praktiken*.

Geretschläger, Annelen (2008). "Efterfrågade egenskaper", artikel i webbtidningen *Dagens ledare*, <http://www.dagensledare.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. (Länk: <http://www.dagensledare.se/?cat=7&tid=2145>)

God avkastning för privata företag inom vård, skola och omsorg (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 15 september 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Globaliseringsrådet (2009). *Utvecklingskraft och omställningsförmåga*.

Gränspendling ger 40 000 svenskar jobb (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 30 november 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Gustafsson, Anna (2009). ”Stopp för avknoppningar”, artikel i Svenska Dagbladets nätupplaga den 25 september 2009. (Länk: http://www.svd.se/stockholm/nyheter/stopp-for-avknoppningar_3572787.svd)

Handisam (2008). *Omvärldsanalys – Trender, konsekvenser och utmaningar för handikappolitiken*.
Heimdahl Mattson, Eva (2008). *Mot en inkluderande skola? Skolledares syn på specialpedagogiska insatser. En jämförande studie 1996 och 2006*.

Insatser med hjälpmedel blir billigare (www). Hämtat från Hjälpmedelsinstitutet, <http://www.teknikforaldre.se/aldrekostnadssnurren>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Beräkningsverktyg.

Isaksson, Joakim (2009). *Spänningen mellan normalitet och avvikelser. Om skolans insatser för elever i behov av särskilt stöd*.

Karlsson, Susanna och Welinder, Elisabet (2009). *Sociala företag – tillfällig hype eller medveten strategi?*

Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Informationsmaterial från Regeringskansliet (pdf-dokument). Hämtat från <http://www.regeringen.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Lundström, Susanne och Ohlén, Anna-Lotta (2008). *Politik i sociala medier – En studie om hur politiska ungdomsförbund använder sociala medier*.

Långtidsutredningen 2008. SOU 2008:105.

Mortazavi, Sara (2009). *Sociala medier som politiskt verktyg. En studie av Piratpartiets syn på och användning av sociala medier i det politiska arbetet*.

Nilsson, Sofia och Hansson, Matilda (2006). ”Fritt val av skola ökade segregering”, artikel i Svenska Dagbladets nätupplaga den 11 september 2006. (Länk: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_351718.svd)

Rädda barnen (2009) *Skollöfte för barn med funktionsnedsättning slag i luften?*(www). Hämtat från Rädda barnens webbplats publicerad 2009-05-29, <http://www.rb.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om den nya skollagen.

- SCB (2005). *Semesterresandet ökar hos äldre* (www). Hämtat från SCB:s webbplats, <http://www.scb.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel utifrån statistisk undersökning.
- SCB (2008). *Privatpersoners användning av datorer och Internet 2008*.
- SCB (2009). *Barn i dag – En beskrivning av barns villkor med Barnkonventionen som utgångspunkt*.
- SCB (2009). *IT bland individer*.
- SCB (2009). *Sveriges framtida befolkning 2009-2060*.
- SCB (2009). *Funktionsnedsattas situation på arbetsmarknaden – 4:e kvartalet 2008*.
- SIKA Statistik (2008). *Långväga buss 2007*.
- SIKA Statistik (2009). *Luftfart 2008*.
- SIKA Statistik (2009). *Färdtjänst och riksfärdtjänst 2008*.
- Sika Statistik (2009). *Fordon 2008 Tema yrkestrafik*
- SIKA (2009). *Resor med kollektivtrafik fortsätter att öka* (www). Hämtat från SIKA:s webbplats, <http://www.sika-institute.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel utifrån rapport om kollektivtrafik.
- Skolverket (2007). *PISA 2006. 15-åringars förmåga att förstå, tolka och reflektera – naturvetenskap, matematik och läsförståelse. Resultaten i koncentration*.
- Skolverket (2008). *Tillgänglighet till skolors lokaler och valfrihet för elever med funktionsnedsättning*.
- Skolverket (2001). *Utan fullständiga betyg*.
- Skolverket (2009). *Skolan och Aspergers syndrom. Erfarenheter från skolpersonal och forskare*.
- Skolverket (2009). *Redovisning av uppdrag om uppföljning av IT-användning och IT-kompetens i förskola, skola och vuxenutbildning*.
- Socialdepartementet (2007). *Mångfald – nyckeln till framtidens hälso- och sjukvård*. Pressmeddelande 22 februari 2007.
- Socialdepartementet (2008). *En frihetsreform för äldre*. Pressmeddelande 21 augusti 2008.
- Socialstyrelsen (2005). *Vilka processer inom samhällsutvecklingen påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen? – En omvärldsanalys*.

Socialstyrelsen (2009). *Graviditeter, förlossningar och nyfödda barn. Medicinska födelseregistret 1973–2008. Assisterad befruktning 1991–2007.*

Statistik – Datorarbete (www). Hämtat från Arbetsmiljöverkets webbplats, <http://www.av.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Statistik.

Stolterman, Erik och Croon Fors, Anna (2001). *Informationsteknik för det goda livet*. Hämtat från <http://www.informatik.umu.se/nlrg/itgl/>. Hämtat fjärde kvartalet 2009.

Strukturfonderna (www). Hämtat från EU-upplysningen vid Sveriges riksdag, <http://www.eu-upplysningen.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om strukturfonder.

Sveriges Radio (2008). *Friskolor avvisar funktionshindrade*. Inslag i ekots nyhetssändningar den 23 oktober 2008. (Länk: www.sr.se/cgi-bin/ekot/artikel.asp?Artikel=2394734)

Telia Sonera (2009). *En tillväxtbransch i förändring* (www). Hämtat från Telia Soneras webbplats, <http://www.teliasonera.se>. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Kapitel i årsredovisning.

Thulin, Eva och Vilhelmson, Bertil (2007). *Rörlighetens tid*.

Tidsbegränsade anställningar (2005). Hämtat på <http://www.konj.se> (pdf-dokument). Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

Vägverket (2006). *FRAMSYNT SAMSYN I SYD. Mål och utgångspunkter för planering och utveckling av verksamheten*.

Wrede, Magnus (2009). "Facebook och bloggar avgör kommunvalet", artikel i *Dagens Samhälle*, nätupplagan, den 17 september 2009. (Länk: <http://www.dagenssamhalle.se/zino.aspx?articleID=16200&newsletter=true>)

2007 var ett gott år ur sysselsättningssynpunkt (www). Pressmeddelande från SCB, <http://www.scb.se>. Publicerat den 16 december 2008. Hämtat under fjärde kvartalet 2009.

75,000 Twitter users in Sweden (www). Hämtat från Media Culpa, <http://www.kullin.net>. Publicerat den 12 juni 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om twitteranvändning.

80 Swedish businesses on Twitter (www). Hämtat från Media Culpa, <http://www.kullin.net>. Publicerat den 20 maj 2009. Hämtat under fjärde kvartalet 2009. Artikel om twitteranvändning.

Trender i handikappolitikens omvärld

Omvärldsanalysen svarar på frågan ”Vilka trender påverkar förutsättningarna för den svenska handikappolitiken de närmaste fem till tio åren?”

Handisam presenterar nio samhällstrender med tillhörande konsekvenser och utmaningar. Omvärldsanalysen ska ses som ett bland flera underlag till en framtida utveckling av handikappolitiken efter år 2010.

Handisam

Arenavägen 63

121 77 Johanneshov

E-post info@handisam.se

Telefon 08-600 84 00

Fax 08-600 84 99

Handisam Serie A 2010:1